

❖ בדין דאין פוחתין לעני בגורן משיעור פאה

ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו וגו' (דברים י"ד, כ"ט).

רש"י פירש, ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה, מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה מוליך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית, ומתודה בערתי הקודש מן הבית (דברים כ"ו, י"ג), כמו שמפורש בכי תכלה לעשר (דברים כ"ו, י"ב).

רש"י כאן ובפרשת כי תבא מיתו ירושלמי

א) הנה דברי רש"י (כאן), ולהלן בפרשת כי תבא (דברים כ"ו, י"ב), הוא מהירושלמי (פ"ח דפאה ה"ה), וכן הוא בספרי (פרשת כי תבוא, פסקא ש"ג).

דברי רש"י בעירובין כ"ט ע"א דילוף ממקור אחר

ב) אמנם רש"י בעירובין (כ"ט. ט.) בד"ה אין פוחתין לעני בגורן כו', יליף האי דינא מדכתיב בפרשת כי תבוא "ונתתה", (דברים כ"ו, י"ב), "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי ולגר ליתום ואלמנה ואכלו בשעריך ושבעו". - וז"ל רש"י: "מעשר עני אם יש לו הרבה לחלק, ובאו עניים הרבה, והוא מחלק לכל אחד, לא יפחות לו משיעור זה, דנתנה בעינין". עכ"ל. - וכבר העיר הר"ש (פ"ח דפאה מ"ד) על דברי רש"י, דזהו דלא כהמבואר בירושלמי.

קושיית ה"משנה למלך" ע"ד רש"י בעירובין מסוגיא דחולין קל"א ע"א

ג) והנה ה"משנה למלך" (פ"ו ממתנות עניים ה"ח) הקשה על דברי רש"י, מסוגיא דחולין (קל"א). שאם יש דין נתינה במעשר עני בגורן, הרי צריך להיות הטובת הנאה לבעלים. ומבואר

דדוקא מעשר עני המחלק תוך הבית יש בו טובת הנאה לבעלים.

דגרסינן בגמ', מעשר עני המתחלק בתוך ביתו, יש בו טובת הנאה לבעלים, ואפילו עני שבישראל מוציאין אותו מידו.

דברי ה"משנה למלך" פ"ו ממתנות עניים ה"ח

דיעווי"ש ב"משנה למלך" שכתב: "וראיתי לרש"י בפ"ג דעירובין עלה כ"ט, שכתב עלה דהך מתניתין דאין פוחתין, דטעמא דאל יפחות משיעור זה הוא משום דנתנה בעינין ע"כ. ולפי זה בכל מתנות כהונה ולויה דכתוב בהם נתינה בעינין השיעור האמור במעשר עני. - הן אמת שדברי רש"י הללו הם תמוהים בעיני, דבירושלמי איתא בהדיא דטעמא הוא משום דכתיב ושבעו תן להם כדי שביעה, ולדברי רש"י לא ידעתי איך נרמז בלשון נתינה השיעורים הללו. וגבי ראשית הגז לא ילפינן שיתן לו שיעור משקל חמש סלעים, אלא מדכתיב תתן לו, וסמך ליה לעמוד, וכמבואר בגמ' (קל"ח). אבל בנתינה לבד אין לנו לרבות אלא שיעור כזית או שוה פרוטה. - וכבר הר"ש עלה דמתני' דאין פוחתין דחה דבר רש"י הללו, וכתב שאין הטעם אלא משום דכתיב ושבעו. - ורש"י עצמו בפירוש התורה, בפרשת ראה (י"ד) ובפרשת כי תבא (כ"ו) כתב דמדכתיב ושבעו נפקא לן הך דינא דאין פוחתין. יע"ש. עכ"ד המשנה למלך.

קושיית ה"משנה למלך"

וכתב עוד המשנה למלך להקשות, דמבואר ד"ונתתה" דכתיב גבי מעשה עני, דמיניה ילפינן דטובת הנאה לבעלים, קאי על מעשר עני המתחלק בתוך הבית. - וז"ל המשנה למלך: "ומלבד מה שכתבנו, עוד יגדל התימה על דברי רש"י דאיך יתכן לומר דמדכתיב נתינה למדנו שיעור זה, דהא כל מקום דכתיב נתינה יש בו טובת הנאה לבעלים, ואם כן גבי מעשר עני דכתיב נתינה על כורחין מיירי

במעשר עני המתחלק בבית שיש בו טובת הנאה לבעלים, וכדאיתא בפ"א דנדרים עלה פד, ובפרק הזרוע עלה קלא, דבמעשר המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה, משום דלא כתיב ביה נתינה, אלא והנחת בשעריך. ודין זה דאין פוחתין הוא דוקא במעשר עני המתחלק בגורן, וכדתנן במתניתין אין פוחתין לעניים בגורן וכו', אבל המתחלק בבית לא נאמרו בו שיעורים אלו, וכדאיתא בתוספתא (פ"ד דפאה ה"ב) הביאה רבינו בפרקין דין י"ב, ואם כן איך יתכן לומר דמדכתיב נתינה גמרינן לאותם השיעורים, דהא כל היכא דכתיב נתינה בביתו, ובזה ליכא שיעורא וכדכתיבנא". עכ"ד המשנה למלך.

ביאור ה"חזון נחום" דמוכח בקרא לחלק גם במעשר עני בגורן

ד) והנה ה"חזון נחום" בחידושו על משנתנו (פ"ח דפאה מ"ה) הביא קושיית המשנה למלך, וכתב לבאר את החילוק בין אם יש לו כדי שיעור שביעה לכל עני, צריך ליתן לכל אחד ואחד, ובין אם אין לו כשיעור זה הדר דינא להניח לפנייהם והם יטלו מעצמם, דלכאורה ממה נפשך אם יש לו עליו דין נתינה כשאין לו כשיעור שביעה למה יניח לפנייהם, ואם אין לו חיוב נתינה אמאי כשיש לו שיעור שביעה לכל אחד חייב לחלקו. - וכתב לפרש הא דכתיב בפרשת כי תבוא (דברים כ"ו, י"ב) ונתת ללוי וגו' ואכלו בעריך ובעו, היינו שיש חיוב ונתת היכא שיש לו כדי שיאכלו בשעריך ושבעו ליתן לכל עני כדי שביעה. והפסוק בפרשת ראה (דברים י"ד, כ"ט) שכתוב בלשון הנחה ולא נתינה, דכתיב והנחת בשעריך, דמשמעו להניחו בשדה לעניים הוא כשאין לו כדי שביעה לכל אחד, בזה חיובו הוא הנח לפנייהם. - וגם רש"י בעירובין (כ"ט. ט.) יליף השיעור נתינה מואכלו בשעריך ושבעו, כמבואר בירושלמי,

הפאה משאר עניים שבאים ליטול, וממה נפשך יבא הפאה ליד קרובו עני.

תירוץ "פאת השלחן"

ובספר "פאת השלחן" (הלכות פאה סימן ד' ס"ק י"ח) תירץ על פי מה שכתב בהגהות מרדכי (ב"ב סימן תרנ"ט) בשם האור זרוע (הלכות צדקה סימן כ"ב), דאיתא (בפ"ח דפאה מ"ו) היה מציל [שאינו רוצה לחלק לעניים שבאו כל מעשר עני שבידו, ורוצה להציל ממנה לקרובו העניים] נוטל מחצה. דמצינו שיכול בעל הבית לעכב מהמתנות עניים בשביל קרובו עני. וה"אור זרוע" הקשה דאם יכול להציל חצי בשביל קרובו, אמאי חששה התורה שיניח פאה בקצה שדהו שלא יראהו לקרובו עני. ותירץ ה"אור זרוע", דאסור ליתן כולה לקרובו, אבל מחצה מותר. - וכתב ה"פאת השלחן די"ל להתוס' הנ"ל שכתבו שאין צריך ליתן לכל עני אלא אם ירצה לא יתן, היינו רק חצי מהמתנות, וכדרך ה"אור זרוע" הנ"ל.

ביאור ה"חזון נחום" להתוס' בחולין הנ"ל
 (ז) ובספר "חזון נחום" הנ"ל, ביאר דברי התוס' בחולין (קל"א.) בד"ה מעשר עני כו', דמייתי הספרי דדרש והנחת אלמא צריך להניחו בגורן ובאין עניים ונוטלין אותו. דמשמע דמעשר עני המתחלק בגורן צריך להניחו לפני העניים כמו לקט שכחה ופאה ואין כאן דין נתינה, צ"ל דמיירי דוקא כשאין לו כדי שביעה לכל אחד ממילא צריך להניח לפניו, וכלישנא דמשנתינו (פ"ח דפאה מ"ו) היו לו דבר מועט נותן לפניו והן מחלקין ביניהם.

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
 (ע"ר) מס' 580442473
 לעמותה אישור מס הכנסה
 לפי סעיף 46 לפקודת מס הכנסה.
 משרד: רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
 טל/פקס: 03-5785091
 דוא"ל:
 chekermishpat@gmail.com
 Chikrei Mishpat Institute
 Office: 21 Harav Kotler St.
 Bney Brak
 Tel / fax: 03-5785091

במתנות שאין לבעלים טובת הנאה, אם בא עני ושאלו ממנו, אם ירצה לא יתן לו. והיינו דיכול לעכבו בשביל עני שירצה. - וז"ל התוס': "נראה דדבר שיש בו טובת הנאה לבעלים אפילו בא עני ולקחו מוציאין מידו, ודבר שאין בו טובת הנאה לבעלים לקחו אין מוציאין מידו. ומיהו אם לא לקחו ובא עני ושאלו ממנו, אם ירצה לא יתן לו, דקרי ליה לעיל ממון שאין לו תובעין, ואם היה צריך ליתנו לתובעו, אם כן הוי יש לו תובעין". עכ"ל.

בחיובי המעשר אף על פי שאין בו דין נתינה

ובספר "חזון נחום" הנ"ל ביאר דברי התוס', דמעשר עני אף על פי שאין לו דין נתינה חייב לחלקו לעניים, וזהו מחיובי המעשר. וזהו דנקט התוס' שיכול לומר לעני איני נותן לו.

בתוס' בחולין קל"א ע"א

(ז) והנה התוס' בחולין (קל"א.) בד"ה מעשר עני כו', הביאו מהספרי דדרש מוהנחת בשעריך, שבימי קיץ מניח את המעשר עני בגרנות, ועניים באים ונוטלין אותו. ומבואר דמניחו לפניו, והם נוטלים, והיאך שייך שיאמר איני רוצה ליתן לו, הרי אינו נותן להעניים כלל, אלא הם נוטלים בעצמם, כמבואר בספרי.

קושיית ה"פרי חדש"

והנה ה"פרי חדש" בספרו "מים חיים" (בהגהות על הרמב"ם פ"א ממתנות עניים ה"ח) הקשה על דברי התוס' הנ"ל, מהתוספתא (פ"א דפאה ה"ז), שהובא בשבת (כ"ג:), דשנינו, אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף השדה, מפני גזל עניים, שלא יראה בעל הבית שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה כו'. ולפי דברי התוס' שאין העניים יכולים ליטול בעל כרחו של בעל הבית, עדיין יכול לתנו לקרובו עני על ידי שיעכב משאר עניים ליטול, ומה יועיל שיניח פאה בסוף שדהו. - ועוד הקשה ה"פרי חדש" ממשנתנו (פ"ד דפאה מ"א) בדלית ודקל, שהבעל הבית חייב לקצרו בשביל העניים, משום סכנת עניים. וכתב הירושלמי שלא יניח לפניו מה שקצר לבזו אלא יחלק להן, משום חשש שיניח הבעל הבית כל הפאה לפני קרובו עני. ולפי דברי התוס' קשה, דאכתי יכול לעכב

וכוונת רש"י במה שכתב דבעינן נתינה, היינו דהיכא דלא בעי נתינה לא שייך חיוב ליתן כשיעור, אלא מניחו בשדה ודיו. - וזה דלא כהר"ש דנקט ככוונת רש"י דלא כהירושלמי. - ובזה מתורץ קושיית ה"משנה למלך" אמאי דרש הירושלמי מסיפא דקרא בפרשת כי תבוא דואכלו בשעריך ושבעו, ולא מואכלו בשעריך דכתיב בפרשת ראה שהוא פרשת מעשר עני בגורן, דאינו יכול לדרוש מהפסוק בפרשת ראה שצריך ליתן לכל עני כדי שיעור שביעה, דהתם כתיב והנחת ולא לשון נתינה, מה שאין כן בפרשת כי תבוא דכתיב ונתת שייך דין של תן להם כדי שביעה. - הן אמנם דמסוגיא דחולין (קל"א.) מבואר דמאי דכתיב "ונתת" בפרשת כי תבוא קאי על מעשר עני הנמצא בבית. ואם כן בנמצא בבית בלבד שייך חיוב נתינה וגם טובת הנאה לבעלים, מה שאין כן הא דכתיב "והנחת" בפרשת ראה קאי על מעשר שעדיין בגורן, היינו שאין לו חיוב נתינה או טובת הנאה אלא חיובו להניחו. - ותירץ ה"חזון נחום" דהפסוק ד"ונתת" דכתיב בפרשת כי תבוא, באמת קאי בין על מעשר הנמצא בגורן, בין על מעשר הנמצא בבית, כדמוכח מסיפא דקרא שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו, דהך דינא הוא רק במעשר עני שבגורן, כדתניא בתוספתא (פ"ד דפאה ה"ב) אין פוחתין לעני בשנת מעשר עני מחצי קב חיתין וקב שעורים, במה דברים אמורים של גורן, אבל מתוך הבית נותן כל שהן ואינו חושש. - וגם אין לומר דקאי על מעשר עני בגורן בלבד, מדהוזכר בה שיעור דכדי שביעה, דאם כן במקום לשון נתינה היה צריך לכתוב "וחלקת", דהוא אינו לשון נתינה וגם אינו לשון עזיבה, דכך דינא אם יש לו כשיעור לכל עני, שאין כאן מצוות נתינה, וגם טובת הנאה אין לו, אלא חיובו לחלק לעניים כשיעור, אלא מדנקט קרא לשון נתינה צ"ל שיש מעשר עני שיש בו דיני נתינה וטובת הנאה לבעלים, ויכול ליתן לעני כמה שירצה, ואין חייב לחלק לכל אחד כדי שיעור שביעה, דהוא מעשר עני המתחלק בבית.

בשיטת התוס' דאין בעה"ב צריך ליתן מתנות עניים לעני התובעו

(ה) והנה התוס' בחולין (קל"א.) בד"ה יש בו טובת הנאה לבעלים כו', נקטו שאפילו